

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КУБАЛЬСЬКИЙ ОЛЕГ НАРЦІЗОВИЧ

ГУМАНІЗАЦІЯ ЯК ОДНА З ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ
НАУКИ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

09.00.03. - соціальна філософія та філософія історії

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ-1996.

00.1
1.1:316

АВ 36,516

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на **ЛННБ України ім.В.Стефаника**
наук Київського університету

Науковий керівник: **00760718 (Т)**

доктор філософських наук,
доцент

Офіційні опоненти: **НОВІКОВ БОРИС ВОЛОДИМИРОВИЧ**
доктор філософських наук,
професор

АНДРОС ЄВГЕН ІВАНОВИЧ
кандидат філософських наук

Провідна установа: кафедра філософії Київського
державного інституту культури

Захист відбудеться " 27 " січня 1997 року на
засіданні спеціалізованої вченої Ради Д.01.01.37
для захисту дисертацій на здобуття наукового сту-
пеня доктора /кандидата/ наук у Київському уні-
верситеті імені Тараса Шевченка за адресою :
252017, Київ - 17, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій біб-
ліотеці Київського університету /вул.Володимирська,58/.

Автореферат розісланий " 26 " грудня 1996 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради проф. Скрипка Н.І.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Людство на перетині тисячоліть опинилося перед фактом глобальних змін, які змушують розв'язувати нетрадиційні завдання в таких сферах, як екологія, демографія, медицина, ядерна безпека та ін. ці та інші глобальні проблеми сучасності торкаються як кожної конкретної людини, так і людства в цілому. Стратегічне завдання полягає не тільки в тому, щоб шукати технічні або екологічні вирішення цих проблем, а важливо, щоб орієнтиром цього пошуку стали утвердження пріоритету людини як "міри прогресу", гідність та цінність людської особистості. Значне зростання впливу науки на технології, суспільство, людину і природу, змушує аналізувати не тільки пізнавальну сторону наукових досліджень, як це було раніше, а й "людський" вимір науки.

В умовах відродження суверенітету України, становлення її державності та формування нових світоглядно-гуманістичних орієнтирів і духовних цінностей, розвиток науки отримує гуманістичну спрямованість. Сьогодні, при дослідженні будь-якого об'єкту, постає потреба враховувати специфіку людської діяльності, в якій перетворюються ці об'єкти. Звернення до людської суб'єктивності стає першочерговим при дослідженні біосферних процесів, об'єктів біотехнології, при аналізі проблем комп'ютеризації, сучасного інженерного проектування і т.п. Все це загострює актуальність аналізу гуманістичних вимірів сучасної науки.

Наука завжди була і залишається орієнтованою на пошук об'єктивно-істинних знань. Коли в науковому пошуці ставляться у центр досліджень "людиномірні" комплекси, що історично роз-

виваються, в які у вигляді особливого компоненту включена сама людина, то наявність у розвитку науки гуманістичних цінностей не лише не суперечить традиційній настанові на отримання об'єктивно-істинних знань про світ, але і виступає важливою передумовою її реалізації. Ця риса актуалізує проблему соціальної відповідальності вченого. Сама по собі етична відповідальність вченого - умова хоча й необхідна, але недостатня для того, щоб уникнути зловживань досягненнями науки. Ця проблема може бути розв'язана лише ходом прогресивного соціального розвитку. Одним із принципів демократії є забезпечення свободи громадян, яка має два аспекти: політичну свободу і громадянську свободу, без яких існування громадян у суспільстві не може забезпечити адекватних природі людини суспільних взаємин у рамках всього соціуму. Тому демократизація всіх сфер суспільного життя, атмосфера творчого діалогу і пошуку - запорука наукового вирішення наявних проблем.

Термін "гуманізація науки" фіксує зміну соціальної ролі науки в сучасному суспільстві та велике значення соціокультурної детермінації наукового пізнання. Гуманізаційна вісь цементує всю систему наукового знання, відіграє важливу інтегративну функцію, бо її стрижнем є людина з її потребами і можливостями, діяльністю, способом життя, культурою тощо. В цілому, процес включення в досліджуваний предмет суб'єкта, який входить, в свою чергу, в соціум, поза яким неможлива наукова діяльність, сприяє процесу гуманізації сучасної науки. Отже, все більш загострюється проблема аналізу процесу гуманізації науки у зв'язку з глобальними проблемами, що виникли перед людством.

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ. Проблема гуманізації науки тією чи іншою мірою досліджується як у світовій, так і у вітчизняній філософській літературі.

Аспектам розвитку науки в умовах глобальної цивілізаційної кризи та шляхам її гуманізації присвячені праці вітчизняних філософів : Андроса Є.І., Бистрицького Є.К., Звігля-ніча В.О., Копніна Н.В., Конверського А.Є., Кримського С.В., Кузнецова В.І., князєва В.М., Кисельова М.М., Крисаченка В.С., Костєва В.М., Парнюка М.А., Поповича М.В., Пікашової Т.Д., Тарасєнка М.Ф., Надольного І.Ф., Прошовця В.І. та ін.

Одне з сучасних розумінь гуманізму можна назвати "науко-воцентристським". Зміст основних його ідей розкривається через відношення до кардинальних змін функцій науки в сучасному суспільстві. Проблематика гуманістичних тенденцій розвитку науки знайшла відображення в працях Біблера В.С., Бажєнова Л.В., Ільєнкова С.В., Кочєргіна А.М., Лєкторського В.А., Огурцова А.П., Стєопіна В.С., Фролова І.Т., Філатова В.П., Юдіна Б.Г. та ін.

В працях Мотрошилової Н.В., Мікєшиної Л.А., Іоруса В.Н., Федотової В.І., Юдіна Б.Г. відзначається, що ціннісний аспект складає невід'ємну частину наукової діяльності, є каналом внутрішньої соціальної детермінації науки.

Аналізу тоталітарно-утопічної свідомості, джерелом якої є сцієнтистське світо-та людинорозуміння та екстраполяція на сфери гуманістики і соціальної практики класичних природознавчих моделей теоретизування, присвячені праці Андрущенко В.П., Губєрського Л.В., Кагана В.С., Кримського С.В., Новікова Б.В., Хайєка Ф., Шрейдєра Ю.А. та ін.

Дослідження феномену демократії як культурно-історичного

процесу та соціальної життєдіяльності соціуму дає підставу відзначити його соціальну спрямованість /див. праці

Вілма Р., Капустіна Б., Ковалє Б., Міграняна А., Пугачова В., Шинкарука В. та ін./

Аналіз взаємодії суспільства і науки неможливо зараз робити без використання матеріалу, що напрацьований представниками західноєвропейської і американської філософії науки /див. праці Адорно Г.В., Закссе Х., Лакатоса І., Ленга Х., Куна Т., Раппа Ф., Тоффлера О., Хунінга А., Фейєрабенда П./.

Проблеми етики науки та соціально-професійної відповідальності вченого відображені в дослідженнях Ганжина В.Т., Лазара М.Г., Медянцевої М.П., а також Куна Т., Лакатоса І., Бора Н., Борна М., Гейзенберга В., Малкея Р., Мертон Р., Поппера К., Полані М., Меччеї А., Пельца Д., Фейєрабенда П.

Кризовий стан наукової раціональності переживає зараз період докорінної трансформації. Формується постнекласична /за визначенням Стюпіна В.С./ наука. Вона вивчає співвіднесення знань про об'єкт не тільки із засобами, але і з ціннісно-цільовими структурами наукової діяльності. Постнекласична наука на передньому краї свого пошуку ставить у центр досліджень унікальні системи, що історично розвиваються, в які у вигляді особливого компоненту включена сама людина. Провісниками становлення постнекласичного образу науки були, зокрема : Вернадський В.І., Ціолковський К.Е., Чижевський О.Л. Безпосередньо причетні до аналізу постнекласичної науки такі вчені : Добронравова І.С., Загороднюк В.П., Лук"янець В.С., Котова О.В., Попович М.В., Стюпін В.С., Ратніков В.С., Храмова В.Л., Цехмістро І.З. та ін.

Аналіз наявної літератури свідчить, що дослідження запропонованої проблеми не можна вважати завершеним. Нові духовні

орієнтації і соціальні завдання, які стоять перед наукою, потребують, з одного боку, ґрунтовного переосмислення питань, що уже отримали більш-менш виважену філософську інтерпретацію, з другого - аналізу тих аспектів даної проблеми, які пов'язані з соціальним оновленням та входженням України в світове співтовариство, формуванням її державної концепції розвитку науки.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - аналіз єдності методологічних, соціально-культурних та гуманістичних вимірів науки.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - розкриття гуманізації як однієї з тенденцій розвитку науки в демократичному суспільстві.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Мета полягає в розкритті гуманізації як однієї з тенденцій розвитку науки в демократичному суспільстві на основі соціально-філософського аналізу взаємовідношення науки і гуманістичних цінностей.

Мета дослідження обумовила постановку і розв'язання таких завдань :

- обґрунтувати, що процес дослідження соціально-гуманістичної детермінації науки становить своєрідну методологічну рефлексію над наукою і свідчить про зростання соціальної ролі науки і відповідальності вченого за результати своєї діяльності;

- простежити процес виникнення нових світоглядно-гуманістичних орієнтирів наукового пізнання і показати, що вони сприятимуть утвердженню плюралізму відповідних світоглядних парадигм;

- проаналізувати різноманітні можливості включення в

наукове пізнання гуманістичних ціннісних орієнтацій;

- дослідити перспективи та сучасний стан коеволуційного розвитку природничого та соціогуманітарного знання та описати новий гуманістичний постнекласичний образ сучасної науки;

- розкрити гуманістичну спрямованість розвитку науки в демократичному суспільстві, система соціальних інститутів і цінностей якого відповідає ціннісним орієнтаціям самої науки.

НАУКОВА НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ :

- показано, що серед об'єктів дослідження сучасної науки особливе місце займають природні комплекси, в які вкочена сама людина; при вивченні цих об'єктів пошук істини пов'язаний із визначенням стратегії та можливих напрямків практичного перетворення таких об'єктів, здійснюваного на гуманістичних засадах;

- виявлено, що відбувається трансформація ідеалу ціннісно-нейтрального дослідження, завдяки чому об'єктивно-істинне пояснення і опис "людиномірних" об'єктів передбачає включення аксіологічних факторів;

- досліджено, що зближення пізнавальних цілей та етичних цінностей є моментом загальної тенденції гуманізації науки, органічного взаємозв'язку природничого, гуманітарного й філософського знання;

- обгрунтовано, що істотне зближення природничонаукового і соціогуманітарного знання в межах постнекласичної науки відбувається завдяки тому, що багато якостей, традиційно притаманних гуманістиці /діалогічність, аксіологічність, поліваріантність і т.п./, стають здобутками природознавства;

- виявлено, що рух у бік демократизації веде до налагодження гуманних відносин у суспільстві, а утвердження гу-

манізму сприяє зміцненню демократичних структур. Тому демократизація всіх сфер суспільного життя, атмосфера творчого діалогу і пошуку - запорука гуманістичного розвитку науки, злагоди людини зі світом.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ЗАХИСТ :

1. Гуманізація як одна з тенденцій розвитку науки в демократичному суспільстві є важливою складовою сучасної соціально-духовної парадигми. Стає більш тісним зв'язок науки з людиною як безпосереднім суб'єктом пізнавальної діяльності.
2. У зв'язку з цим спостерігається тенденція конвергенції науково-технічного і соціально-гуманітарного знання. Центром цього процесу, як і взагалі єдності і взаємодії практики і теорії, суспільно-гуманітарних, природничих і технічних наук - стає людина. Об'єктивність істини, як основний принцип наукового пізнання, не суперечить його ціннісним орієнтирам.
3. Цінність науки пов'язана не лише з її соціальним статусом, а визначається логікою і методологією наукового пізнання, що підвищує роль соціально-етичних і гуманістичних регулятивів сучасного наукового пізнання, становить підвалини етики науки і враховується при побудові етичного кодексу вченого.
4. Соціально-етичні і гуманістичні регулятиви наукового пізнання дозволяють зняти дилему "наука - мораль", їх "комплементарність", постулювати новий тип науки, в якому її відношення до людини, цінностей, гуманізму знаходиться у тісній єдності і взаємодії. Глобалізація наукових проблем, новий етос науки і новий гуманізм - основні компо-

ненти постнекласичного типу науки як ідеалу, що має евристичне і регулятивне значення.

5. Домінуючим фактором розвитку науки в демократичному суспільстві стає її гуманістична спрямованість, коли система соціальних інститутів і цінностей його відповідає ціннісним орієнтаціям самої науки. Формування в Україні громадянського суспільства, демократичних механізмів влади дозволяє розкрити потенціал вітчизняної науки і довести, що, з одного боку, наука потребує демократії, а з іншого - демократія неможлива без науки, без соціальної підтримки наукових досліджень.

ТЕОРЕТИКО - ФІЛОСОФСЬКОЮ ОСНОВОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ стали фундаментальні здобутки класичної і сучасної світової філософії, що стосуються проблем світоглядно-гуманістичного освоєння дійсності. У світлі постнекласичного підходу людські цінності є не тільки об'єктом наукового аналізу, але й перетворюються в основу дослідницьких програм, в методологічну передумову дослідження багатьох важливих аспектів сучасної соціальної реальності.

Особливістю теоретичної розробки гуманістичної проблематики є те, що раніше вона здійснювалась на марксистській методологічній основі. В силу відомих обставин, праці вітчизняних вчених несли на собі значну долю ідеологізації соціальної проблематики. Одночасно вони утримували в собі й її реалістичне бачення, співзвучне з надбанням світової філософської думки і культури.

ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в розкритті сутності гуманізації як однієї з тенденцій роз-

витку науки в демократичному суспільстві. Наголошується на принциповій єдності науки і гуманістичних цінностей, послідовно проводиться думка про взаємовплив логіки розвитку науки і етичних регулятивів наукової діяльності вченого.

Практична значимість дослідження визначається тим, що його результати можуть використовуватися у викладанні спеціальних курсів із філософії науки, історії науки, з проблем екології, тенденції НТР, а також у процесі вивчення філософії у вузах технічного профілю. Запропоновані в ньому світоглядно-методологічні підходи сприятимуть оновленню зв'язків філософії з природничими і соціогуманітарними науками.

АПРОБАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені в авторських публікаціях /зокрема, в статтях, тезах, повідомленнях/;

- доповідались на міжнародних симпозіумах, Всеукраїнських семінарах, науково-практичних конференціях у Києві, Луцьку та ін.;

- обговорювались на засіданнях кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету, теоретичного семінару аспірантів філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Мета і завдання дослідження обумовили структуру роботи, що складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку основної використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, характеризується ступінь її наукової розробки, визначаються мета і

завдання дослідження, окреслюються методологічні та теоретичні засади їх вирішення, виділяються наукова новизна та основні положення, які виносяться на захист, розкривається науково-теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження.

У першому розділі - "Наука і гуманістичні цінності: новий синтез" - аналізується трансформація ідеалу ціннісно-нейтрального дослідження. При цьому підкреслюється, що об'єктивно-істинне пояснення і опис "людиномірних" об'єктів не лише припускає, але і передбачає включення аксіологічних факторів до складу пояснювальних положень. Обґрунтовується необхідність надання гуманістичного виміру розвитку науки.

Ми часто виходимо з того, що ніби немає сенсу сумніватися у все більш зростаючому значенні гуманістичної проблематики в сучасній науці. Однак це вірно лише для теоретичного утвердження якогось принципу чи ідеалу. Сьогодні наука проникла в такі глибини, що кожний свій подальший крок вперед дослідники повинні пристосовувати до інтересів людини і робити це свідомо, з високим почуттям відповідальності. Наука може сприяти і розв'язанню глобальних проблем людства, і знищенню цивілізації. В якому напрямі вона буде розвиватись, яким чином будуть використовуватись результати наукових досліджень, залежить від стану духовно-культурної парадигми суспільства, від характеру впливу її форм на науку.

У громадській свідомості досить широко розповсюджене уявлення, ніби нещастя сучасної цивілізації тісно пов'язані з науково-технічним прогресом. Тому треба протистояти науково-технічній експансії, обмежити її. Але особливість сучасної цивілізації полягає не тільки в тому, що наука і техніка пішли вперед, а в тому, що відстали інші сфери культури, і технологічний прогрес не був доповнений прогресом політичним.

Таким чином, ціннісні обмеження, які сьогодні стримують науково-технічну експансію, конфлікти між моральними сподіваннями і науково-технічними результатами викликані дисгармоніями в розвитку науки, в розвитку культури в цілому. Їх не можна інтерпретувати як заперечення моральної гідності розуму. В них, навпаки, треба бачити доказ того, що розум не повною мірою виявив свій моральний потенціал.

Зараз ідея ціннісно-нейтральної науки є не тільки застарілою, але і небезпечною : небезпечною для людини, для майбутнього. "Чисте служіння знанню", яке надихало цілі покоління людей, що присвятили своє життя науці, стає вже не просто ілюзією, а моральною безвідповідальністю. Звичайно, неприпустимо, відкидаючи образ ціннісно-нейтральної науки, робити це за рахунок приниження цінності істини, авторитету наукового знання. Однак, утвердивши цей принцип, ми також не маємо права його абсолютизувати, інакше наукова гра розуму може дорого коштувати людству. Саме тому першочерговим велінням часу є включення гуманістичної ціннісної координати в наукову діяльність. Із цього випливає, що гарантії від можливих деструктивних ефектів розвитку сучасної науки виявляються при цьому зведеними до надії на громадянськість, моральність і здоровий глузд вчених. Однак очевидна недостатність цих "зовнішніх" гарантій спонукає до пошуку інших підходів, зокрема, зв'язаних із з'ясуванням основ внутрішньої органічної єдності науки і гуманістичних цінностей.

Розглянемо науку як процес, виробництво нового знання, як творчу, теоретичну діяльність, направлену на "добування" істини. Уже наявні і знову одержувані знання включені в науку, але включені іманентно, в якості її власних моментів, які завжди залишаються, однак, незавершеними, рухомими. Все більш

глибоке і повне проникнення науки в "таємниці природи" постає тоді як діяльнісне саморозгортання загальних істотних сил людини-суб'єкта, а не просто адекватне ідеальне віддзеркалення якостей, властивостей, взаємозв'язків об'єктів, їх розвитку, яке знаходить в суспільній свідомості лише форму загальності. З цього випливає, що форма ця /наукове знання/, взята в абстракції від суб'єкта, втрачає якраз дійсну загальність /універсальність/ свого змісту, виявляється перетвореною формою цього змісту, тобто пристосованої для використання як засобу досягнення часткових практичних цілей.

І тут можна зробити висновок, що немає і не може бути науки /а тим самим і істини/ поза і без людини. І, значить, те, що пізнає людина, визначається не тільки реальністю, але й самою людиною. Взаємодія суб'єкта і об'єкта не менш об'єктивна, ніж сам об'єкт. І виключення суб'єктності /а, значить, і суб'єктивності/ із істини веде до втрати нею об'єктивності, тобто науковості. Виключення позиції суб'єкта із знання про об'єкт веде якраз до втрати цим знанням значення об'єктивності, якщо, звичайно, мова йде не про констатацію емпіричних фактів.

Суть питання полягає не в запереченні можливості об'єктивного знання, а тим більше специфічного епістемологічного значення науки, а в акцентуванні того, що процес пізнання суб'єктивний і, значить, органічно втягнутий у культуру, внаслідок чого і само знання "навантажене" людськими соціокультурними /ціннісними/ смислами, а об'єктивна істина має процесуальний характер. І відтворення, і пізнання дає нам в абсолютній істині - відносну, оскільки сама ця відносність і є відбитком суб'єктності /і суб'єктивності/ пізнання, як і свідчення історичності істини, характеристичні її розвитку,

процесуальності. І, враховуючи "заочну присутність" суб"єкта в самому змістові наукового знання і списавши на його рахунок неповноту, обмеженість /відносність/ істини, можна поставити і раціонально вирішити питання про те, яким чином все ж таки досягається істинне знання про сам по собі об"єкт. І постановка питання про об"єктивність істини в принципі можлива лише при виясненні того, як людина в складному і суперечливому процесі взаємодії зі світом просувається від незнання до знання. Сама людина при цьому розвивається в ролі суб"єкта, який вивчає спрямованість цієї взаємодії і відповідно спрямованість пізнавального процесу, а значить, активно впливає на змістовну спрямованість знання.

Таким чином, об"єктивність істини, її адекватність об"єкту з необхідністю передбачає віднесеність її до суб"єкта, тобто обмеженість, визначення самого об"єкта в процесі спрямованої взаємодії з ним суб"єкта. І тут неможливо погодитись із тим, що ціннісні характеристики, в силу своєї суб"єктивної природи, суперечать вимозі об"єктивності, спотворюють знання про об"єкт. Закладена в основу цього аргумента абсолютизація протилежності суб"єкта і об"єкта - свідчення збереження в гносеології традиції споглядання, при якій ігнорується суб"єктивна природа пізнання.

Звернення науки до гуманістичних цінностей означає осмислення її як однієї з можливих форм людської духовності. І поворот, який здійснюється в науці кінця ХХ століття, особливо в останнє десятиліття, зміна спрямованості процесу пізнання від предмета на суб"єкт діяльності передбачає одночасно зміну самих понять предмета і суб"єкта, і домінуючим фактором розвитку науки стає її гуманістична спрямованість.

У другому розділі - "Особливості гуманізації науки в де-

мократичному суспільстві" - автор робить спробу розглянути дану проблему з урахуванням особливостей гуманізації науки в демократичному суспільстві.

Загальновизнано, що демократія передбачає гарантії громадянських прав, верховенства права, відповідальний, законний уряд, захист прав меншин і економічну свободу. Тобто демократія - шлях до створення держави з верховенством закону і народною підтримкою до реалізації найвищих цінностей людського життя.

Політична система, що нині формується в Україні, може тоді стати стабільною й ефективною, коли буде вирішено ряд проблем, центральне місце серед яких належить організації суспільного життя та влади на демократичних засадах.

Торжество демократії - це перш за все торжество людської гідності. Одним із наслідків тоталітаризму є те, що люди живуть, не відчуваючи права на знання свободи й відповідальності за право нею користуватися. Система соціальних інститутів і цінностей демократичного суспільства сприяє розвитку науки тому, що вона відповідає ціннісним орієнтаціям самої науки.

Одне з сучасних розумінь гуманізму можна назвати "науково-центристським" : зміст основних ідей гуманізму розкривається тут через відношення до кардинальних змін функцій науки в сучасному суспільстві. Гуманізм при цьому розуміється досить широко, як певна ідеальна модель, здатна розкрити істинну природу людини і сенс її життя - формування себе як людини, гідної цього імені, і побудова на цій основі суспільства, більш адекватного інтересам сучасного людства. Головними засобами реалізації цієї ідеальної моделі в сучасних умовах

можуть бути лише науки і соціально-технологічний прогрес, що базується на їх досягненнях.

Пропонується не тільки переосмислити гуманізм "науково-центристський", але й розуміння науково-технічного прогресу відкоректувати з позицій гуманізму. Розгляд науки і техніки поза системою цінностей суспільства, в якому вони функціонують, все більше доводить свою неспроможність.

Наукова діяльність завжди здійснювалась як вид конкретної історичної по своїй суті суспільної діяльності. Дії вченого регулюються його баченням, світоглядом. Останній формується під впливом всієї сукупності змінних соціально-культурних умов і особистого досвіду вченого. Сама діяльність дослідника і її продукти - наукові знання - упорядковані за певним для кожного етапу правилом і стандартом раціональності, які не зводяться лише до логічних форм, визначених пізнавальним аспектом, а включають складні перетворені відображення соціально-культурних умов, у яких здійснюється діяльність людей на даному історичному етапі розвитку. Тут мова йде не тільки про "замовлення суспільства" чи про те, що вчений - не тільки член наукового співтовариства, але й про те, що процес пізнання і продукти його - історичні, соціальні.

Таким чином, розвиток науки зміцнив те очевидне навіть для звичайного розуму уявлення, що суспільство - це досить складна і відкрита самоорганізована система, в якій людський вибір і рішення можуть мати реальне практичне значення і відігравати активну роль. За демократії ми маємо більшу свободу вибору і волі, ніж могла допустити ньютоніанська соціальна філософія, то і на передньому плані наукової діяльності зараз же з'являються етичні проблеми правильних і відповідальних рішень.

Проблема соціальної відповідальності науки може бути правильно поставлена і вирішена саме в позитивному плані через внутрішні механізми її саморозвитку і самоорганізації, настрою на потреби суспільства і звітності перед ним. Зрозумілий у такому смислі інститут науки повинен включати систему надійного критичного аналізу наукового потенціалу, незалежну громадську експертизу планів, які приймаються, а також науково-громадські органи для розв'язання суперечливих питань між ученими і суспільством, конфліктів у самому науковому середовищі. Всучасних умовах необхідний постійний діалог між наукою і владою, між ученими і політичними керівниками на основі взаємної поваги сторін.

При цьому треба мати на увазі, що прагнення вивести науку з-під будь-якого контролю може легко перетворитися у свою протилежність - в корпоративну замкненість, в атмосфері якої здатна проявитись соціальна безвідповідальність учених. Об'єктивна проблема полягає не в повній емансипації науки від детермінуючих її соціальних факторів, а в демократизації і найбільш повній реалізації її гуманістичних функцій.

Гуманізм і демократія - дві підсистеми єдиної перспективної для виживання людей системи гуманно-демократичних зв'язків. Гуманізм у вищих своїх проявах - як світогляд поваги до людини, ненасилля по відношенню до неї - сам став оптимальним прагматизмом, тобто реальним інструментом реалізації демократії. Демократія, в свою чергу, виступає практичною реалізацією гуманізму.

Сьогодні стало цілком зрозумілим, що наука успішно розвивається там, де існує демократичний діалог між владою і наукою, де існують межі проникнення владних структур в науку як соціальний інститут, де вироблені механізми захисту

автономності соціальних інститутів, де зберігаються цінності та норми наукового співтовариства.

Інакше наука пригноблюється тоталітарною ідеологією і владою. Формування в Україні громадянського суспільства, демократичних механізмів влади дозволяє розкрити всі потенції вітчизняної науки і довести, що, з одного боку, наука потребує демократії, а з іншого - демократія неможлива без науки, без соціальної підтримки наукових досліджень і демократичного управління науковими розробками. І наша мета - сприяти викорінюванню тоталітаризму в нашій країні, усвідомити ту незліченну шкоду, якої завдав нашій науці тоталітаризм.

Звідси, повинна бути відповідна гуманітарна стратегія, яка б включала у себе розгорнуте поняття найважливішого - тих фундаментальних цінностей, ідеалів існування, які орієнтують, регулюють, мотивують життя. Це можливо при демократії, де найвищим кредом осягнення світу є не епістемологічний /знання - мета/, а антропний принцип : знання - засіб, коли при будь-яких умовах пізнання має отримувати гуманістичну спрямованість.

Третій розділ - "Гуманістична парадигма перспектив наукового осягнення світу" - присвячений аналізу не тільки пізнавальної сторони наукових досліджень, а й розкриттю гуманістичної спрямованості розвитку науки.

Автор наголошує, що перспективні напрямки розвитку сучасної науки значною мірою визначаються глобальними проблемами, що постали перед людством : вичерпання сировинних ресурсів, в тому числі енергетичних, забруднення оточуючого середовища зі згубними наслідками для фауни і флори і т.п.

Жорстокий детермінізм поступився місцем усвідомленню ймовірносної структури багатьох закономірностей із необхід-

ністю розглядання процесів у їх розвитку. Це знайшло своє відображення у таких фундаментальних теоретичних побудовах, як квантова механіка і теорія спадковості. Звернімо увагу, що значна частина особливостей постнекласичної науки, що перебуває в процесі становлення, обумовлена саме орієнтацією на дослідження складних систем, що історично розвиваються і самоорганізуються.

Консолідація наукової діяльності потягла за собою прагнення до комплексно-системної єдності знання, тобто до зближення і взаємопроникнення природничих, технічних і суспільних наук; виникло чи мало напрямків комплексних досліджень, таких, як математичні методи історичних пошуків, технічна етика, структурна лінгвістика, математична соціологія і багато інших. Як соціальний інститут наука розширила свій вплив на культуру. Так, система освіти - один з феноменів культури - на даний час формується багато в чому під впливом запитів науки.

Постнекласична наука усвідомлює себе як принципово багато-дисциплінарна. Вона бачить передумови своєї істинної єдності не в редукції утворюючих її дисциплін до якоїсь єдиної, а в їх коеволюції, здійснюваної за допомогою багатостороннього перехресного діалогу чи навіть полілогу між ними. Це наука, яка переосмислює також своє місце і роль у всій системі людської культури. Будучи по своїй суті внутрішньо орієнтованою на діалог, вона розширює і поглиблює сферу його застосування далеко за свої внутрішньонаукові межі, стес наукою, відкритою для всієї багатогранності форм і типів людського досвіду, які будь-коли існували в історії людської цивілізації. Отже, постнекласична наука відмовляється від властивих науці класичного зразка авторитаристських тенденцій, моно-

польного претендування на істину, що породжувало напружені взаємини між нею та іншими сферами людської культури взагалі. Постнекласична наука наголошує на поліфонічності розвитку знання, утримання одночасно багатьох варіантів розвитку, зрештою, на усвідомленій несистематичності як принципу виникнення нового знання.

Нерівноважний і спонтанний характер системи наукового знання яскраво виражений у концепції Біблера. Цілісне знання зростає із безперервного діалогу /а також полілогу/, переклички, взаємодії значень як в історичному, так і в сучасному "зрізі". Цей підхід уже впритул підводить до необхідності як би повернення науки в лоно культури. Причому мова йде не про штучне "вживлення" в тіло науки соціально-культурних утворень, а про такий спосіб мислення, коли наукові теорії, гіпотези, факти всіх часів ніби розмовляють між собою як рівні і мають рівне "право" на своє слово у вирішенні будь-якої сучасної проблеми, хоч, з іншого боку, не відкидає і "зняте" знання і в якості "знятого" також бере участь в цьому безкінечному полілозі. Кожний сучасний зріз стає, таким чином, ареною двоїстості, додатковості, постає як мозаїчне полотно з елементами різного колориту, що відтіняють один одного і тільки в поєднанні дають неповторний характер полотна.

Гуманістична парадигма наукового досягнення світу відіграє роль не традиційної форми суспільної свідомості, співіснуючої з іншими, а відокремлюється від цієї групи як духовний базис, над яким надбудовується все інше. Це система етико-гуманістичних абсолютів, які створюють ідеальну сітку координат, куди вписуються відомі вияви культури, а також наука. Так оскільки світ підходить до межі, коли об'єм науково-технічної дії

співставляється з об'ємом дії природи, коли ми є свідками швидкого прогресу другої штучної реальності, яка здавляє і витісняє реальність природньо-первісну, протиставлення істини і цінності втрачають сенс. Оскільки важливий не світ сам по собі, а його проєкція, так як цікавість представляє не те, що існує в бутті безвідносно до людини, а те, що їй потрібно, класичний науковий об'єктивний тип рефлексії руйнується.

У "Висновках" підводяться теоретичні узагальнення того, що в демократичному суспільстві розвиток науки набуває гуманістичного спрямування, також намічаються перспективи подальшого дослідження проблеми, можливості практичного використання результатів роботи.

Основний зміст дисертації відображений у публікаціях автора:

1. Гуманізація як тенденція розвитку науки в демократическом обществе. // Вісник Київського університету.-серія Філософія, Політологія.-вип.25,-1996.-с.173-184.
2. Єдність науки та гуманістичних цінностей. // ООН і майбутні покоління.-Київ, Видавництво "Логос",1996.-с.172-173. / У співавторстві з Ярошовцем В.І. /
3. Соціальні орієнтири науки. // Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції "Виховання студентів у технічному вузі : методологічні засади, практика, перспективи".-Київ, УДУХТ,1996.-с.127-128. / У співавторстві з Ярошовцем В.І. /
4. Гуманістичні підвалини науки. // Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції.-Київ, УДУХТ,1996.-с.126-127.
5. Гуманістичний потенціал науки. // Тези наукових доповідей та виступів викладачів та аспірантів філософського факультету.-Київ,1996.-с.82.

ANNOTATION

O.N. Kubal'skiy, "Humanization as one of tendencies of the development of sciences in the democratic society"

The thesis is submitted for the Candidate degree of philosophical sciences under the qualification 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history.

Taras Shevchenko Kiev University, Kiev, 1996.

Defense of the manuscript.

The thesis includes the analyses of humanization of science as the tendency of its development in the democratic society. The examination includes the social and philosophical analyses of relation of science and humanistic values and highlights methodologically significant aspects of humanization of science.

АННОТАЦИЯ

Кубальский О.Н. Гуманизация как одна из тенденций развития науки в демократическом обществе.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. - социальная философия и философия истории.

Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996г. Защищается рукопись.

Диссертация содержит анализ гуманизации науки как тенденции ее развития в демократическом обществе. В исследовании проводится социально-философский анализ взаимоотношения науки и гуманистических ценностей, выделяются методологически значимые аспекты гуманизации науки.

Ключові слова : гуманізація, гуманістичні цінності, розвиток науки, постнекласична наука, демократичне суспільство, етичні регулятиви.

439169

Ав 36.586

Підп. до друку 18.12.96. Формат 60×84¹/₁₆.
Папір друк. № 1. Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 116.
Умовн. фарбо-відб. 1,27. Обл.-вид. арк. 10.
Тираж 100. Зам. № 6-4276.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.